

pravover-

ritol treťi

našli):
i vykona-

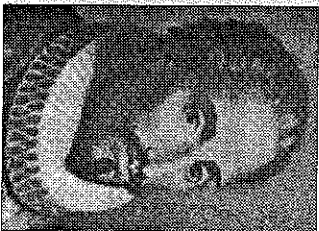
erifráza,
za svojich

ali ho so
i i ženy,
vy aj si-
kým bol

ladom):

ot Metro-
-1

DŔMYSSELNÝ RYTIER DON QUIJOTE DE LA MANCHA

Jeden z prvých známych románov na svete. Vznikol ako kritika a paródia rytierskych románov, veľmi populárnych na konci stredoveku, v ktorých rytieri bez bázne a hany bojovali za farby svojho kráľa a dámy svojho srdca a nevášinali si svet okolo seba s jeho nespravodlivosťou, zlobou a biedou.

Tento román je reakciou na záplavu rytierskych románov s hrdinom Amadisom Waleským. Predpokladá sa, že román s týmto hrdinom vydávali v 15. stor. viacerí španielski a portugalski autori. Amadis bol ideálny rytier bez jedinej chybičky, jeho dobrodružstvá v pokračujúcich dieloch románu prestali mať súvis so skutočnosťou a boli úplne vymyslené. Pre Amadisa bol typický idealizmus v láske, prehraná galantnosť, vernosť dáme svojho srdca, víťazné bitky s drakmi a obľadami. Jeho príbeh mal 24 dielov.

Cervantesov „rytier“ je konfrontovaný so skutočnosťou, žije v skutočnom svete s problémami, i keď on sám sa pohybuje vo svete ilúzií, pretože je blázon – zbláznil sa z čítania rytierskej literatúry.

DŔmyselny rytier napodobňuje rytierske správanie, váži si rytierske cnosti, ale vyznieva komicky s vychudnutým koňom, s hrdzavejúcou zbraňou, keď útočí na obrov, ktorí sú vlastne veternými mlynni. Nápriek tomu jeho ušľachtilosť a hlboká mravnosť v skazenom svete dojíma a apeluje na každého človeka.

Dielo patrí do humanistickej (z lat. humanus – ľudský) a renesančnej (z franc. renaissance – znovuzrodenie) literatúry.

Táto významná epocha v dejinách ľudstva je spojená so vzostupom meštiansťva v 14. a 15. stor. predovšetkým v Taliansku. Nejde o presne vyhradený umelecký smer, je to myšlienkový prúd vychádzajúci z ideálov humanizmu, so záujmom o človeka ako o jednotliva, zdôrazňujúceho ľudský rozum, zmyslové vnímanie sveta a skúsenosti, podporujúci vznik a rozvoj vied a vedeckého bádania.

Humanisti ako prví študovali antické písomnosti, filozofické spisy a napodobňovali ich, a tak renesancia prijala estetické ideály antiky za svoje. Vznikla novodobá próza – novely, dráma napodobňuje princíp antickej tragédie (Hamlet), používa sa sonet (Petrarca). Renesancia okrem znovuzrodenia antických ideálov a literárnych žánrov podnietila využívanie národného jazyka v umeleckej literatúre.

Autor: MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA (1547–1616), španielsky renesančný spisovateľ, zakladateľ moderného európskeho románu. Narodil sa v rodine félicára, schudobneného zemana. Študoval práva na univerzite, ale nemal ucelené vzdelanie. Bol vojakom v bitke pri Lepante, po zranení mal ochrnutú ľavú ruku. Päť rokov bol v zajatí berberských pirátov. Ako vyberač daní spoznal do detailov život španielskeho ľudu. Bol vo väzení za zlé úctovníctvo, dlhy a podozrenie z vraždy (pri jeho dverách našli zabitého šlachta). Prvýkrát utvoril **heroikomický** typ hlavnej postavy (smiešny hrdina). Písal novely a romány.

■ **Útvar:** román – paródia na rytiersky a dobrodružný román, majstrovsky využívajúci protiklad reality a ilúzie.

■ **Kompozícia:** Skladá sa z dvoch dielov. Nemá pevnú dejovú líniu, je to súbor príbehov z dobrodružnej cesty rytiera a žánrových obrázkov, v ktorých sa v hyperbolickej podobe odrážajú reálne pomery v Španielsku. Príbehy sú spojené motívom cesty a prítomnosťou dvoch hlavných postáv.

■ **Dejová línia:** Chudobný šlachtic Quijano (vyslov kichano) sa zbláznil z čítania rytierskych románov, rozhodne sa slúžiť vlasti a stat sa potulným rytierom, vyhľadávať nebezpečenstvá a naprávať krivdy. Premenoval sa na Dona Quijota, svojho biedneho koňa na Rocinanta (vyslov rosinanta) a našiel si aj zbrojnoša – Sancha Panzu, prešibaného sedliaka, ktorému sľúbil, že ho urobí pánom ostrova. Pastierka sviň sa stala dámuou jeho srdca – Dulcineou.

Spolu sa pustia na svoju púť, Don Quijote bojuje proti obrom (hoci Sancho vie, že ide o veterné mlyny), napadne čarodajníkov (mničov), nájde prílibu slávneho vojvodu (vysvitne, že je to starodávna miska na holenie), rytier zápasí s mechmi vína, stretnú galejníkov, s pomocou nudiacich sa šlachticov nahovorí Sanchovi, že sa skutočne stal pánom ostrova, prejde cez nich 600 sviň, až nakoniec na smrť chorý Don Quijote umiera a tesne pred smrťou sa mu vráti zdravý rozum.

Postavy

Don Quijote (vyslov don kichote) – španielsky hidalgo (vyslov idaligo, rytier a šlachtic), takmer 50-ročný, vysoký, chudý – „*rytier smutnej postavy*“. V mladosti vlastnil pozemky, rád poľoval, ale začal čítať rytierske romány a pozemky odpredával, aby mal na knihy. Zbláznil sa z umeleckého sveta rytierskych románov. Je sčítaný, vzdelaný v histórii, jeho reč je kultivovaná, má dar kvetnato sa vyjadrovať, jeho úsudok je bystrý, chyby spoločnosti správne diagnostikuje, ale volí bizarné prostriedky na ich odstránenie. Je ušľachtilý a dobrý; cíti vnútornú potrebu pomáhať a vychovávať okolie. K žene poctíuje úctu, je platonicky zalúbený do Dulciney (vyslov dulsinea, zo špan. dulce = sladký). Je skutočným rytierom „*bez bázně a hany*“.

Sancho Panza (vyslov sančo pansa) – sedliak, ženatý, má deti, zo zisťujúcich dôvodov sa dá nahovoriť na službu zbrojnoša. Má rád peniaze a túži prísť k majetku, lebo každý „*je len toľko hodem, koľko má*“. Celé generácie formovali tento typ životaschopného, prispôsobivého, a teda nezničiteľného „služobníka“. Je prostoduchý, nevzdelačný, nevie ani písať, ale je mimoriadne bystrý a obratný v styku s ľuďmi. Rád si dobre zaje, rád rozpráva a „filozofuje“, jeho reč je popretkávaná prísloviami a potekadlami starej matere. Pozná svoju hodnotu, nepovyšuje sa, na vlastnej koži zisťuje, že človek má žiť v takej spoločnosti, do ktorej sa narodil. Vyniká jeho starosť o pána a schopnosť brat človeka takeho, aký je, i s jeho čudáctvom.

Obe postavy počas plynutia deja románu sa k sebe približujú, až nakoniec Don Quijote sa prestáva pohybovať v imaginárnom svete a začne myslieť aj na ľudí, ktorí sú bezprostredne pri ňom, a nielen na ľudstvo. Sancho, naopak, nebude sa držať pri zemi a realite a uverí bludu, že je vládcom ostrova. Uprímnne sa snaží aj o dobro svojho blížneho, nielen o svoje.

Deja ukážky

V dedine Mancha žil chudobný šlachtic Quijano. Okrem starodávneho štítu, chudej kobylky, polovníckeho chrta a starého sídla už nemá takmer nič. Väčšinu roka trávil čítaním vtedy módnych rytierskych románov, až sa zbláznil.

Slovom, náš rytier sa tak zahľbil do svojich kníh, že v nich presedel celé noci od mrku do svitu a celé dni od svitu do mrku. A tak sa stalo, že od ustavičného bdenia a večného čítania vyschol mu mozog a napokon prišiel o rozum. A tu keď sa mu u nacistu pománil rozum, prišiel na najčudnejšiu myšlienku, na akú keď vo svet prišiel nejaký blázon, totiž, že sa patrí a je potrebné, priam tak pre zveladení jeho cti ako pre službu vlasti, stať sa potulným rytierom a vybrať sa do šíreho sveta v zbroji a na koni za dobrodružstvami a konat' to isté, čo konali potulní rytieri o ktorých čítal: naprávať každú krvávu a vyhľadávať príhody a nebezpečnosti ktoré keby prekonal, získal by si nesmrteľné meno a slávu.

Po rozhodnutí stať sa potulným rytierom, pomenoval svojho vychrtlého konimom Rocinante a sám prijal meno Don Quijote.

Každý rytier mal v skutočnom živote i v literatúre dámu svojho srdca, v ktorých farbách na turnajoch bojoval. Don Quijote si zvolil:

Žilo totiž, tak sa myslí, v neďalekej susednej dedine gazdovské dievča, veľmi švárne, do ktorého bol už od istého času zaľubený, hoci, prirodzene ono o tom nič nevedelo, ba ani zďaleka netušila. Táto deva sa volala Aldonza Lorenzová a jemu sa pozdávalo, že by jej mohol dať hrdý názov panej svojich myšlienok. Dlho hľadá pre ňu meno, ktoré by pristalo k jeho menu a ktoré by svedčilo a hodilo sa pri nej ceznej a veľkej dame, až ju napokon nazval Dulcineou z Tobosa, lebo pochádzala z Tobosa.

Chýbal mu už iba zbrojnôš.

Medzitým sa Don Quijote pustil do vyjednávania s istým sedliakom, susedom ináč kalavým človekom (ak tak možno povedať o človeku chudobnom), ale v ktorom bolo toľko múdrosti ako v konárovi sadla. A napokon mu toho toľko navrával, natulikal a toľko nasľuboval, že chudák sedliak rozhodol vydať sa s ním na výpravu a vsúpiť do jeho služby ako zbrojnôš. Medzitým mu Don Quijote hovoril, aby ochotne s ním išiel, lebo sa môže prichodiť nejedno také dobrodružstvo, pri ktorom nenačadajú dobytú ostrov, a on sa môže stať vládcom na tom ostrove. Očarený, takymto a podobnými sľubmi, Sancho Panza (tak sa volal ten sedliak) zanechal ženu a deti a zverboval sa za zbrojnoša u svojho suseda.

Don Quijote ide do sveta brániť ideály, dôstojnosť človeka. Tragikomická diela spočíva v tom, že „blázon“ Don Quijote je omnoho ušľachtilejší, realnejší vo svojich vznešených cieľoch než viedajšia vysoká spoločnosť.

Boj s veternými mlynmí sa stal pre mnohé generácie symbolom márneho, ak ušľachtitého boja, lebo Don Quijote chce chrániť ľudstvo. Nie je zlý, nemyslí na seba, čo v akékoľvek dobe ľudských dejín vyvoláva prinajmenej úsmev.

V tom zočil v diaľke na poli zo tridsať-štyridsať veterných mlynov a len čo ich Don Quijote uzrel, niekoľko zbrojnošov: „Šťastie vedie naše veci lepšie, než by sme sa vôbec mohli želať. Či vidíš, priateľ Sancho Panza, tamhľa ten huf prinajmenej tridsať tisíc ozvučných obrov, s ktorými sa pustím do boja a všetkých pripravím o život!

Ich korist stane sa základom nášho bohatstva, lebo bude to boj spravodlivý a skutok veľmi bohumný, keď vykročím z porvachu zeme také zlé bytie.“

„Aki obrí?“ spýtal sa Sancho Panza.

„Tamti, čo vidíš, odvetil jeho pán, „s tými dlhými rukami, ktorými kývajú niektorí temer na dve mlie.“

„Počujte, Vaša Milosť, odvetil Sancho, „ved' to, čo tam vidieť, to nie sú obrí, ale veterné mlyny, a to, čo sa vám pri nich zda rukami, to sú krídla, ktoré poháňajú vietor a ony pohybujú žarnovmi.“

„Zrejme,“ vetil Don Quijote, „nevyznáš sa ani za mak v dobrodružstvách: sú to obrí a ak sa bojíš, rušaj odtiaľto a modli sa, pokým sa ja pustím s nimi do kruteho a nerovného boja.“

Riekol to a popochol ostrohami svojho koňa Rocinanta, nezbajúc na volanie zbrojnoša Sancha, ktorý ho upozorňoval, že celkom určite útočí na veterné mlyny, a nie na obrv. No on bol tak presvedčený, že sú to obrí, že ani nepočul volanie zbrojnoša Sancha a nespozoroval to, ani keď sa k nim dostatočne priblížil. Len mocne kričal: „Nemokajte, zbabelé a podlé tvory, útočí na vás len jediný rytier!“

Vtom zadalo trocha a veľké krídla veterných mlynov začali sa krútiť: keď to Don Quijote uvidel, zvolal: „I keby ste hýbali väčším počtom rúk, než mal obor Briareo, hneď si to odpykáte.“ A rieknuc to, odporučil sa z celého srdca svojej pani Dulcinei, prosiac ju o pomoc v takejto nebezpečnej chvíli, dobre chránený šiltom, s kopyjou zapravenou v lóniku, popochol Rocinanta do plného cvaku a zaútočil na prvý najbližší mlyn, no ako práve bodol kopyjou do krídla, to sa rozkrútilo vo vetre tak prudko, že mu kopyju rozdrútgalo na kusy a zavrholo do výšky koňa i s jazdom, ktorý sa vzápätí skotlhal dočlenený na pole. Sancho Panza príbehol cvacom na osloví, aby pomohol páťovi, a keď prišiel, zistil, že Don Quijote nemôže ani údom rušiť, tak prudko sľkol z Rocinanta.

Na svojej ceste natrafí Don Quijote na „čierne potvory“, v ktorých videl čarodéjníkov, hoci Sancho veľmi jasne v nich identifikoval mlchov – benedikťinov na koňoch. Don Quijote sa na nich vyrútil s kopyjou a z koča, ktorý ich sprevádzal, vyslobodil proti jej vôli vysokopostavenú šľachticňu. Toto všetko vykonal na slávu dámy svojho srdca Dulciney z Tobosa.

Don Quijote sľhbil svojmu zbrojnošovi, že ho urobí vládcom na ostrove. Istý vojvoda a vojvodkyňa, ktorí sa dobre zabávajú na čudnej dvojici, dajú svojmu služobníctvu príkazy, aby sa správali tak, ako keby boli poddaní nového vládcu Sancha Panzu.

Don Quijote dáva novému vládcovi ponaučenia, ktoré by sa boli v tej dobe hodili mnohým španielskym hodnostárom:

- Buď bohobojný;
- Poznaj seba samého.
- Buď skromný, nevvyšuj sa nad iných.
- Nikdy nezabudni na svoj pôvod a nehanbi sa zaň.

- *Buď laskavý a prívetivý.*
- *Nikdy si neber ženu, čo vždy natrča dľaň.*
- *Buď starostlivý o manželku, ak ju budeš mať.*
- *Vždy sa drž zákona.*
- *Buď spravodlivý, milosrdný, lebo i Boh je taký.*
- *Nedaj sa ovplyvniť vášňou a oslepiť krásou žien.*
- *Keď použiješ trest, netryzni slovami navyš.*

Po starochiach ostávajú mimoriadne svieže kapitoly, v ktorých chce Don Quijote vychovávať Sancha a okresat trocha jeho sedliacke spôsoby. Cervantes má zmysel pre slovný humor:

„Bedli, Sancho, aby si nejedol pažravo a pred nikým neeruktoval.“

„Čo je to eruktovať, tomu nerozumiem,“ poznamenal Sancho.

„Eruktovať, Sancho,“ odvetil Don Quijote, „to značí grgať, čo je jedno z najhrubších slov v našom jazyku, i keď je veľmi vystižné; a preto ľudia, ktorí dbajú na jemné vyjadrovanie, vypomohli si latinou a miesto grgať hovoria eruktovať a miesto grgaňa eruktácia; a hoci aj niektorí nerozumejú týmto výrazom, veľmi na tom nezáleží, lebo časom sa tie slová zaužívajú a každému budú bežné; je to ináč obohatenie jazyka, nad ktorým má všetku moc pospilitý ľud a úzus.“

„Naozaj, pane,“ riekol Sancho, „vašu rahu či upozornenie, že nemám grgať, medzi všetkých rád si najlepšie zapíšem do pamäti, lebo vernu to robievam veľmi často.“

„Nie, že nemáš grgať, ale že nemáš eruktovať,“ riekol Don Quijote.

„Odteraz budem vravieť len eruktovať,“ odvetil Sancho, „a namojveru, že to nezabudnem.“

Sancho Panza prijíma dôstojne vládnutie a pripomína, že nechce byť vládnom z chamtivosti, rád by len skúsil, ako to chuti...

Vládol slávne 10 dní, počas ktorých genálne vyriešil spor dvoch mužov o dlh a vydal niekoľko prospešných zákonov, ktoré by sa iste zišli vtedajšiemu Španiel-
sku:

- *Zamedziť nekontrolovateľnému kupčeniu s potravinami.*
- *Prijať taxy pre mzdy služobníkov.*
- *Znížiť ceny obilia.*
- *Zakázať ospievanie zázrakov, dokedy sa neprenukáže, že to zázraky naozaj sú.*
- *Prestať každého, kto vyspevuje opzilé pesničky.*
- *Zvoľiť iný systém oceňovania vína.*
- *Kontrolovať, či naozaj všetci zobráci sú žobrákmi.*

Najcennejšia skúsenosť zo Sanchovho vládnutia je však to, že na svete je najlepšie vtedy, keď každý robí to, čo vie.

Sancho sa vracia k svojmu pánovi vo chvíli, keď ho ten veľmi potrebuje. Neopustí ho, keď sa v noci cez ich ležoviško preváli stádo 600 sviň, ktoré žení

chlapí na jarmok. Zrazia ich na zem (skutočne i v prenesenom zmysle) podupajú im zbroj, odôženú Rocinanta a somára, na ktorom jazdil Sancho. Don Quijote v tejto udalosti vidí trest nebies pre porazených rytierov. Ozbrojenci odvedú Dona Quijota na zámok k vojvodovi a Sancho ide s ním.

Don Quijote umiera, povelajú lekárov. Na samom konci života pobúzenie mizne a vracia sa mu rozum. Nadiktuje testament, v ktorom pamätá na verného zbrojnoša. Svojej neteri poručí majetok pod podmienkou, že sa vydá za muža, ktorý nemá ani poňatia o rytierskych románoch.

Použitá literatúra: Cervantes Saavedra, M. de: Dŏmyselný rytier Don Quijote de la Mancha. Bratislava: Tatran, 1974.

Forma

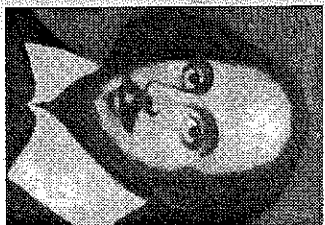
Autor na svoju dobu majstrovsky narába s mnohými umeleckými prostriedkami lyriky, upozorníme na sériu básnických otázok a zároveň na využitie **anafory** (opakovanie rovnakých slov na začiatku veršov), básnického **oslovenia**, **citoslova** „Ó“, **kontrastu** (*šťastné galeje, živá smrť* – oxymoron) v lyrickom texte v úryvku sonetu číslo LXXXVIII. Všimnite si schému rýmu (abba) v prvých strofách sonetov.

Akže nie láska, potom čo ma v duši tlačí? a
Ale ak je to láska, aká vlastne je? b
Ak dobrá, prečo riča moje nádej? b
Ak zlá je, prečo ten cit nad všetky je sladší? a

Ak horlín dobrovoľne, prečo hyniem v pláči? a
Ak nevoľky, tak v čom mi nárek prospeje? b
Ó, živá smrť, kľam Lásky; šťastné galeje, b
prečo sa mi tá muka nechcená tak páči? a

Použitá literatúra: Petrarca, F.: Sonety pre Lauru. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1966.

HAMLET

Vrcholné dielo svetovej renesančnej drámy. Príbeh mladého dánskeho princa Hamleta, ktorý je postavený pred dilemom, či uprednostní osobný život, alebo povinnosť; stojí tu proti sebe vina a pomsta či trest, život v kľamstve alebo smrť. Aby sa hlavný hrdina presvedčil o pravde, zavrhne osobné šťastie, lásku a vydáva sa za blázn.

Autor oživuje antickú očistnú tragédiu s reťazou smrti zúčastnených postáv.

V duchu humanistických a renesančných ideálov kritizuje tmárstvo vo svedomí i v dušiach stredovekých ľudí, tizuje tmárstvo vo svedomí i v dušiach stredovekých ľudí, lica, ktorý nemôže byť šťastný vo svete ľži a zločinu. V monológu Hamleta zaznieva strach z toho, čo bude po smrti – je to zmena po presvedčení stredovekého človeka, že smrť je začiatok lepšieho posmrtného života.

Jedinečným prvkom hry je aj **divadlo v divadle**: Hamlet sa chce dozvedieť pravdu o smrti svojho otca a presvedčiť sa o vine svojho strýka, a preto nahovori kočovnú spoločnosť, aby zahrala príbeh smrti jeho otca.

Autor: WILLIAM SHAKESPEARE (1564–1616), pochádzal z rodiny meštána, študoval asi na King's New School v mieste svojho narodenia v Stratforde on Avon. Podľa niektorých prameňov bol herec, podľa iných učiteľ. Vlastnú divadlo a bol zároveň jeho úspešným hercom. Mnohi pochybovali o jeho autorstve alebo aj samostatnej existencii, pretože veľa začínajúcich autorov podpisovalo diela jeho menom. Okrem drámy písal aj poéziu.

Jeho dramatickú tvorbu môžeme rozdeliť na:
 tragédie (napr. *Rómeo a Júlia*, *Hamlet*, *Macbeth*, *Othelo*),
 komédie (napr. *Skrotenie zlej ženy*, *Vesele panie z Windsoru*),
 historické hry (napr. *Richard II.*, *Henrich VIII.*)

■ **Útvar:** veršovaná tragédia.

■ **Kompozícia:** Tragédia sa skladá zo štyroch dejstiev. Konflikt je natolko silný, že umierajú všetci zainteresovaní.
 Niektoré repliky nie sú veršované.